

MEGJEGYZÉSEK A „SZULEJMÁNI AJÁNLAHOZ”

(A török Porta magyarországi politikája, 1526—1529)

A magyar történettudomány egyik sokat vitatott kérdése, hogy milyen célok, elképzelések vezették I. Szulejmán szultánt¹ a legyőzött magyar királysággal kapcsolatban az 1526. augusztus 29-én vívott mohácsi csata után. E tanulmány az ebből a szempontból kulcsfontosságúnak minősíthető 1526—1529 közötti időszakot elemzi, főként a török forrásokra építve, amelyek tükrözik a szultán és a török vezetés mindenkori álláspontját.

A történeti kutatásban két hipotézis merült fel Szulejmán magyarországi terveit illetően. Az egyik, főként a turkológusok által vallott nézet szerint a szultán nem akarta eleve meghódítani Magyarországot, hanem megelégedett volna azzal, ha a magyar királyság vazallusként ékelődik a Habsburg- és az Oszmán birodalom közé.² Perjés Géza ehhez a felfogáshoz csatlakozva alakította ki a „szulejmáni ajánlat” koncepcióját. Szerinte a török sereg hatósugarán³ kívül esett Magyarország, viszont a szultán nem engedhette meg, hogy az Habsburg-kézre jusson, mert ezzel balkáni hódításait sodorta volna veszélybe. „A szulejmáni koncepció alapja tehát egy igen józan katonai felismerés volt, mely nemhogy javallotta, sőt kimondottan megtiltotta Magyarország bekebelezését, és az oszmán birodalom szempontjából mindenképpen biztonságosabb, nyugalmasabb és olcsóbb megoldás lett volna Magyarország önállóságát és területi integritását meghagyva, ütközőállamnak használni a Habsburgokkal szemben.”⁴ Bár Perjés eredetileg az 1526 utáni korszakra dolgozta ki feltevését, a ké-

¹ A magyar történettudományban sokan tévesen II. Szulejmánként tüntették fel. Az oszmán történetírás — s ez alapján a turkológia is — I. Szulejmánnak tekintette, vö. pl. Kemálpaszáde művét, 1. Török hadak Magyarországon 1526—1566. Kortárs török történetírók naplórészletei. Válogatta, THURY J. jegyzeteit bővítette KISS G. Bp. é. n. (1985). 14.; arra, hogy a 15. század elején szereplő Szulejmán csak emír volt, s nem szultán, 1. még ALDERSON, A. D.: The Structure of the Ottoman Dynasty. Oxford, 1956. 38.

² THURY J.: A török hódítás kezdetei Magyarországon. Századok 1893 (a továbbiakban: THURY 1893.). 559, 567.; KÁLDY-NAGY GY.: Szulejmán. Bp. 1974. 170.; INALCIK, H.: The Ottoman Empire. The Classical Age 1300—1600. London, 1973 (a továbbiakban: INALCIK 1973.). 35.; Uő., The Cambridge History of Islam (in 2 vols.) Ed. by HOLT, P. M.—LAMBTON, A. K. S.—LEWIS, B. Cambridge, 1970 (a továbbiakban: INALCIK 1970.). 325.; SUGAR, P. F.: Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1354—1804. Seattle 1977. 70—71.; GENERÁL T.: Az oszmán-török hadművészet keletkezése és fejlődése a XVI. századig. Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban: HK) 1986. 19.

³ Az akciórádiusra 1. MCNEILL, W. H.: Europe's Steppe Frontier 1500—1800. Chicago, 1964. 32, 40—42, 50.; COLES, P.: The Ottoman Impact on Europe. London, 1968. 102—103.; PERJÉS G.: Az oszmán birodalom európai háborúinak katonai kérdései (1356—1699). HK 1966. 867—868.; Uő.: Az országút szélére vetett ország. Gyorsuló idő. Bp., 1975 (a továbbiakban: PERJÉS 1975.) 8—14.; Uő.: Mohács. Bp., 1979 (a továbbiakban: PERJÉS 1979.). 78—79.

⁴ PERJÉS 1975. 5.; PERJÉS 1979. 80—81, 124.

sőbbiekben kiterjesztette azt a Mohács előtti időszakra is. Szerinte a török szultán kétszer is (1520, 1524) megtette ajánlatát II. Lajosnak, ő azonban visszautasította azt. A „szulejmáni ajánlatot” úgy rekonstruálta, hogy a szultán „kezdetben az országot régi állapotában akarta hagyni, két feltételt szabva csupán: 1. az ország nem választhat Habsburg-házból uralkodót; 2. külpolitikája törökbarát, azaz Habsburg-ellenes legyen.”⁵

A másik alapvető álláspont szerint a török uralkodónak szándékában állt ugyan Magyarország megszállása, bekebelezése, de korábbi hódítási gyakorlatának megfelelően fokozatosan, több lépcsőben, szakaszban akarta ezt végrehajtani. Az „oszmán hódítás módszerével” először Halik Inalcik foglalkozott, aki 1954-ben írott tanulmányában kimutatta, hogy a törökök balkáni terjeszkedése során előbb a hűbéri fennhatóság, majd a teljes bekebelezés következett.⁶ Inalcik eredményeire is építve Rázsó Gyula a török európai expanziójában négy szakaszt különített el. Az első szakaszban a török portyázók betöréseikkel lekötik az ellenséges ország fegyveres erőit, felmorzsolják morális és fizikai ellenálló erejét (Magyarország esetében 1393—1526 között). A második szakaszban megtörténik a reguláris török hadsereg hódítási kísérlete (1526). A harmadik szakasz a hűbéri függés (1526—1540), majd a negyedik szakaszban a teljes hódoltság következik be (1541). Rázsó nézete szerint Szulejmán túlértékelte az ország ellenálló erejét, s ennek következtében súlyos hadászati hibát követett el 1526-ban, amikor nem szállta meg Budát. Ezzel a szultán „eljátszotta első és utolsó lehetőségét annak, hogy Magyarországot teljesen meghódítsa.”⁷ A szakaszos hódítás elméletét tette magáévá Szakály Ferenc is, aki Rázsóhoz hasonlóan négy fázist különített el. A harmadik szakaszt „szoktatási fázisnak” is nevezte, amelyben a török csak néhány kulcsfontosságú erődítményt tart meg, egyébként látszatra magára hagyja a kifosztott országot, ahol törökbarát kormányzat kerül hatalomra. Hangsúlyozta továbbá, hogy Szulejmán „Magyarország teljes bekebelezését az egyik „lépcsőfok” kihagyásával, a másik igazodási pont — Bécs — elfoglalásával igyekezett megoldani.”⁸

A szakaszos hódítás elméletét valló kutatók álláspontja szerint tehát Szulejmán tudatosan alkalmazta a balkáni országokban korábban már bevált módszert; előbb hűbéressé tenni a már leverte országot, majd alkalmas pillanatban teljesen megszállni azt. Ez a hipotézis nyilvánvalóan szöges ellentéte a már idézett nézetnek, amely szerint a szultán csak vazallus állammá akarta tenni Magyarországot. A hűbéres státus az első feltevésnél tartós, végleges, a másodiknál pedig csak ideiglenes, átmeneti célkitűzések szerepel. A két hipotézis abban egyezik, hogy mindkettő tudatos, előre eltervezett szulejmáni politikával számol. A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy milyen elképzelései lehettek a szultánnak, s vajon melyik idézett álláspontot támasztják alá inkább a források.

A szultán 1526-os hadjáratát a mohácsi győzelem után kiadott fethnáméjában azzal magyarázta, hogy a hitetlenek ellen harcolni kötelesség, ezért a szent háborút „a szerencsétlen magyarok felé” irányozta, mivel „ezeknek országa határos az iszlám

⁵ Vö. előző jegyzet; ehhez hasonló gondolat található SZEKFŰ Gy.-nál (I. HÓMAN B.—SZEKFŰ Gy.: Magyar történet. IV. Bp. 1928. 20.): „Szulejmán tizenkét éven át megtúrte Jánost a trónon azon feltétel alatt, hogy nem békül ki Ferdinánddal, az ő területét nem adja át a Habsburgi királynak...”

⁶ INALCIK, H.: Ottoman Methods of Conquest. Studia Islamica 1954. 103, 107.

⁷ RÁZSÓ GY.: A Zsigmond-kori Magyarország és a török veszély (1393—1437). HK 1973. 410.; Uő.: Buda, Bécs és Velence: az európai—török viszony katonai és politikai problémái (1521—1532). HK 1973 (a továbbiakban: RÁZSÓ 1973.). 671.

⁸ SZAKÁLY F.: A mohácsi csata. Bp. 1975 (a továbbiakban: SZAKÁLY 1975.). 122—123.; Uő.: Vesztőhely az út porában. Labirintus, Bp., é. n. (1986). 114—115. (a továbbiakban: SZAKÁLY 1986.)

területével.⁹ A kortárs történetíró Ferdi szerint a cél az volt, hogy „amaz átkozottak fővárosát, Budunt... elfoglalja és hatalmába kerítse.”¹⁰ Szulejmán mohácsi diadala után valóban meg is szállta Magyarország védtelen székhelyét, de rövidesen kivonult onnan és a török csapatok elhagyták Magyarországot. Török helyőrség csak az újonnan elfoglalt szerémségi várakban maradt. Ez természetesen nem jelentette azt, hogy Szulejmán lemondott volna Magyarországról és megelégedett volna II. Lajos megleckézettetésével, országának kifosztásával, illetve a kulcsfontosságú délvidéki várak, s a Szerémség birtoklásával. 1526 ősztől kezdve a szultán a *hódítás, a kard jogán* a magáénak, saját tulajdonának tekintette Magyarországot.¹¹ Maga Szulejmán szultán és Ibrahim nagyvezír is többször kifejtették ezt az álláspontot a külföldi követek előtt.¹² A nagyvezír szerint „a királyok között rendes szabály az, hogy midőn valamely uralkodó lovának lába valamely ország földjére lép, ez az ország annak az uralkodónak birtoka. Magyarország a felséges padisah kardjának hatalmával meghódított határszéli rész, mint a többi rész, hová csapatait vezette.”¹³ Kérdés, hogy ha a török Porta valóban így ítélte meg a helyzetet, milyen tervei voltak Szulejmánnak, amikor látszólag sorsára hagyta a kifosztott, legyőzött országot. A szultán kezdetben nem tudott II. Lajos haláláról, így valószínűleg egy ideig azt remélte, hogy a magyar király majd előkerül és aláveti majd magát. Később Mária királynénak meg is írta, hogy ha férje életben maradt volna, visszaadta volna neki országát.¹⁴ Ibrahim nagyvezír pedig 1527 elején azt mondta a velencei követnek, hogy ha sikerült volna elfogni Lajost, meghagyták volna a trónon.¹⁵ Ebből kitűnik, hogy a török vezetés azt akarta elérni, amit 1524-ben a magyar kormányzat számára elfogadhatatlan török békefeltételek (adófizetés, a török hadak átengedése Magyarországon Ausztria felé)¹⁶ is tükröztek; a magyar királyság vazallusi alárendeltségét. II. Lajos halála azonban keresztülhúzta ezeket a számításokat. Ebben az átmeneti helyzetben a keresztény és a mohamedán jogfelfogás ellentétesen ítélte Magyarországról; hiszen az első szerint Lajos halála (1526. augusztus 29.) és Szapolyai János megkoronázása közötti (1526. november 11.) több mint két hónapos időszakban interregnum volt, míg az utóbbi szerint a szultán lépett Lajos örökébe a hódítás jogán (halálától egyébként függetlenül).

⁹ Török történetírók I—II. kötet. Fordította THURY J., Bp., 1893—1896 (a továbbiakban: Török történetírók). I. 379.; KISS G.: i. m. 193.; Mohács emlékezete. Szerk. KATONA T., Bp. 1979. 313.

¹⁰ Török történetírók II. 57.

¹¹ H. BALÁZS É.—MAKKAI L. (szerk.): Magyarország története 1526—1790 (Egyetemi tankönyv). Bp. 1972. 10. (a vonatkozó részt SINKOVICS I. írta); INALCIK 1970. 325.; PERJÉS 1979. 134.; SZAKÁLY 1986. 122.

¹² Pl. 1531-ben a nagyvezír: „Quod eiusdem dei et suo auxilio ac cum gladio et impensis suo Domino eis occupaverit Hungariam, quem non possit obiicere necque ullo pacto dimittere, l. Urkunden und actenstücke des Verhandlungen zwischen Österreich-Ungarn und der Pforte im 16. und 17. Jahrhundert. Hrgb. von A. GÉVAY, I—II. Wien 1840—1842. I/4. 93.

¹³ Ibrahim 1533-as levele V. Károly császárhoz, l. Török—magyar oklevéltár 1533—1789. Fordította KARÁCSON I. Bp. 1914. (a továbbiakban: KARÁCSON 1914.). 30.

¹⁴ THURY 1893. 569. o. 4. jegyz.; PERJÉS 1979. 187.; Ibrahim nagyvezír szerint (1530, 1533) a szultán legalább Mária királynét Budán akarta találni, hogy megegyezzen vele, l. THURY 1893. 569. o. 3. jegyz.

¹⁵ BARTA G.: A Sztambulba vezető út (1526—1528). Gyorsuló idő, Bp. 1983. (a továbbiakban: BARTA 1983.). 100.

¹⁶ KUBINYI A.: A magyar állam belpolitikai helyzete Mohács előtt. In: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából. Szerk. RUZSÁS L.—SZAKÁLY F. Bp., 1986. (a továbbiakban: Mohács 1986.). 66.; értelmezésére l. PERJÉS 1979. 176—179.; ennek kritikájára l. SZAKÁLY F.: Oktalan oknyomozás. Perjés Géza Mohács-könyvéről. Kritika 1979. X. sz. 21—22.

Mielőtt az események vizsgálatát folytatnánk, röviden vázolnunk kell az iszlám jogfelfogást. Az araboktól örökölt és átvett mohamedán jog két alapvető kategóriájú területet különböztetett meg; az iszlám területét (dār al-Islām) és a háború területét (dār al-harb). Az előbbi fogalommal azt a területet jelölték, ahol az iszlám vallás törvényeit követték, s a másvallásúak is muszlim fennhatóság alatt álltak. Az utóbbi fogalom, a dār al-harb azon területeket foglalta magába, ahol nem az iszlám törvényei szerint éltek. Ezen hitetlen országok ellen az iszlám jogfelfogás szerint szent háborút (dzsihádot) kell viselni azért, hogy iszlám területté változtassák őket. A perspektivikus cél; az egész világ meghódítása, az iszlám világállam létrehozása azonban mind az arab, mind pedig az oszmán birodalom lehetőségeit meghaladta. Már a korai arab jogtudomány elismerte az iszlám terület és a háború területe mellett egy harmadik típusú terület, az ún. szerződés területének (dār al-'ahd) létezését. Az ide tartozó országok vazallusnak minősíthetők: adót fizettek és egyéb, a szerződésben (ahdnáme) szereplő feltételeknek is eleget kellett tenniük (pl. a szultán ellenségeivel szembeni fellépés, az iszlám sereg élelmezése stb.). A különböző arab jogi iskolák ellentétes nézeteket vallottak arról, hogy a dār al-'ahd vajon a dār al-Islām vagy pedig a meghódítandó dār al-harb részét képezi-e. Az oszmán birodalom a hanafi iskola álláspontját vette át, amely szerint az iszlám birodalom szerves részét képezi a vazallus terület.¹⁷

1526 őszén tehát — amikor már Lajos halála bizonyossá vált és a török tudomásra jutott — a Porta egyértelműen még nem döntött abban a fontos kérdésben, hogy *Magyarország vazallus orszákként* (dār al-'ahd-ként) vagy pedig *közvetlenül meghódított, közigazgatási körzetekre* (vilájetekre stb.) *osztott orszákként* (dār al-Islām-ként) kapcsolódjon a török (iszlám) birodalomhoz. A Lajos halála utáni instabil helyzetben *a török vezetés várakozó álláspontra helyezkedett, amely 1526 ősztől egészen 1528 elejéig tartott.* Meg kellett várni, hogy akad-e olyan jelölt a magyar trónra, aki hajlandó önként alávetni magát Szulejmánnak, s elismerni annak hűbérúri jogát Magyarország felett. Úgy tűnik, hogy a Porta — ahogy ezt az 1529-es és 1541-es fethnámékban ki is fejezte — Magyarország távolságára való tekintettel nem zárkózott el, sőt kifejezetten előnyben részesítette a vazallusi megoldást.¹⁸

Az új magyar királlyal, Szapolyai Jánossal megkoronázása után nemsokkal felvette a török a diplomáciai kapcsolatot. Az 1526. novemberi—decemberi, valamint az 1527. májusi—júniusi tárgyalásokról nem sokat tudunk, mivel az alkudozásokat érthető módon mindkét fél titokban tartotta. Az újabb történeti kutatás joggal tételezte fel, hogy e követek nem közvetlenül a szultán, hanem inkább valamelyik pasa nevében folytattak tárgyalást János királlyal és az új magyar vezetéssel.¹⁹ A Magyarországra kiküldött megfigyelő, Nicolo Ongaro 1527 januárjában úgy számolt be a velencei tanács előtt, hogy a török 15 évre fegyverszünetet kötött Szapolyaival.²⁰ Valószínűbb azonban az, hogy konkrét megállapodásra nem került sor, János inkább csak arra törekedhetett, hogy homályos ígéretekkel (például 1527 májusában azzal, hogy követet fog küldeni Szulejmánhoz) leszerelje a törököt. A szultán egyébként — ahogy az Łaski 1528. januári portai tárgyalásaiból ki is világlik — nehezményezte

¹⁷ KHADDURI, M.: War and Peace in the Law of Islam. Baltimore, 1955.; Encyclopaedia of Islam. vol. II. Ed. by GIBB, H. A. R.—KRAMERS, J. H., London, 1965. 116, 126, 127, 131.; I. még MATUZ, J.: Der Verzicht Süleymāns des Prächtigen auf die annexion Ungarns. Ungarn-Jahrbuch 1974—1975. 42—43.; TÓTH S. L.: Szinán nagyvezér tervei 1593—94-ben. HK 1982. 159—160.; TURAN, O.: The Ideal of World Domination among the Medieval Turks. Studia Islamica 1954. 89.

¹⁸ *Török történetirők* I. 389, 392.; KISS G.: i. m. 209, 215.

¹⁹ BARTA 1983. 98—105.; SZAKÁLY 1986. 125.; MATUZ, J.: i. m. 41.

²⁰ ÓVÁRY L.: A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. 2. füzet. Bp., 1894. 8.

azt, hogy János nem küldött hozzá korábban követet és nem kérte tőle az országot.²¹ János király azonban abban az illúzióban ringatta magát, hogy az 1515-ös örökösödési szerződés címén Magyarországra jogot formáló Habsburg Ferdinánd főherceget — akit a csehek, majd 1526 decemberében a Jánossal szembenálló magyar főurak is megválasztottak királynak — le lehet beszélni az ellene való fellépésről. A Porta mind a megkoronázott Jánost, mind pedig az ekkor csak megválasztott (s csak 1527 novemberében megkoronázott) Ferdinándot bitorlónak tekintette, s vajdának (bánnak), illetve főhercegnek titulálta, ezzel is jelezve, hogy Szulejmán egyelőre egyiküket sem ismeri el törvényes uralkodónak, hiszen nem tőle — Magyarország jogos tulajdonosától — kapták címüket. A török vezetés ekkor azt remélte, hogy diplomáciai úton sikerül meggyőznie Jánost arról, hogy be kell hódolnia. A Porta „jelöltje” egyértelműen az előbb megválasztott Szapolyai János volt. Ennek oka az lehetett, hogy János király Ferdinánd várható támadásával szemben védelemre szorult, Ferdinánd mögött viszont ott állt hatalmas birodalmat kicépítő bátyja, V. Károly. A szultán V. Károly ellenfeleivel, a cognaci liga tagjaival, elsősorban I. Ferenc francia királlyal állt szövetségben. János király is ehhez a szövetségi rendszerhez csatlakozott.²² Így egyáltalán nem meglepő, hogy 1527 nyarán Ibrahim nagyvezír kijelentette a velencei követ előtt, hogy „a szultán segítséget akar küldeni a főherceg ellen a vajdának.”²³

A kiszemelt vazallus hajlandóságát nagymértékben növelte, hogy 1527 őszén Ferdinánd kiűzte őt Magyarországról. Az adott helyzetben János királysága visszaszerzése érdekében hathatós segítségért csak Szulejmánhoz fordulhatott. Az 1527 decemberében és 1528 januárjában Isztambulban tárgyaló Hieronym Łaskitól azt követelték a Portán, hogy János nevében hódoljon a szultán előtt és ígérjen adót. János megbízottjának sikerült elérnie, hogy az adófizetés kérdése egyelőre lekerült a napirendről. Az 1528. január 27-i audiencián Łaski felajánlotta János király nevében az országot Szulejmánnak. A szultán válasza a török felfogást tükrözte: János országa az övé, mert a háború jogán és szablyával szerezte azt. Megígérte azonban azt, hogy Jánosnak adja az országot és megsegíti Ferdinánddal szemben. 1528. február 29-re elkészült a szerződés (ahdnáme) is, amelyben Szulejmán Jánosnak, Magyarország királyának megesküdött, hogy őt „még legsúlyosabb szükségében sem fogja elhagyni, még ha valamennyi birodalma és országa veszendőbe menne is.”²⁴ Az ahdnáme nagyon előnyös volt, hiszen adóról nem esett szó benne, csak a szultán egyoldalú segítségnyújtásáról. Természetesen azonban nem tekinthetjük egyenrangú felek szövetségének ezt a szerződést; a hűbérúr vállalt kötelezettséget vazallusa iránt.

Az 1528. februári ahdnáméval voltaképpen tisztázódott Magyarország státuszának kérdése; *János király vezetése alatt vazallus országgként (dāral’ ahd-ként) kapcsolódik az oszmán birodalomhoz*. Egyelőre azonban Ferdinánd kezén volt a Szulejmán által saját tulajdonának tekintett és Jánosnak ígért ország. Mindebből következően Ferdinánd megítélése is némileg változott 1528-ban: olyan ellenségnek minősült, aki „az ország dolgaiba jogtalanul beavatkozott”. Az 1529-es fethnáme megtévesztő módon már egyenesen úgy tüntette fel az eseményeket, mintha Ferdinánd a török

²¹ HÓMAN—SZEKFŰ: Magyar történet IV. 19.; BARTA 1983. 165.

²² A francia szövetség szerepét hangsúlyozza Szulejmán akcióiban INALCIK 1970. 325—326.; valójában másodlagos jelentősége volt, vö. pl. THURY 1893. 569.; KÁLDY-NAGY Gy.: i. m. 71.

²³ BARTA 1983. 161.; SZAKÁLY 1986. 125—126.

²⁴ Łaski tárgyalásaira l. HAMMER, J.: Geschichte des Osmanischen Reiches. III. (1520—1574). Pest 1828. 72—77.; BARTA 1983. 165—172.; a szerződés ázsiai jellegét hangsúlyozta SZEKFŰ Gy. (i. m. 21.), aki a hun-bolgár, türk birodalmak és alávetett népeik viszonyához hasonlította; előnyös voltát emelte ki PERJÉS 1979. 191, 193.

vazallus Jánost űzte volna el.²⁵ Ezek után a Habsburg-uralkodó 1528 májusában megjelenő követségével megegyezés nem jöhetett létre. A tárgyalásokon a Porta Buda és Magyarország, Ferdinánd pedig Belgrád és Szabács visszaadását követelte. A Habsburg-uralkodó az adott erőviszonyok között teljesen irreális igényeivel kifejezetten maga ellen hangolta a szultánt.²⁶

Szulejmán csak 1529-ben tudott hadjáratot indítani Ferdinánd ellen. A szultán az 1528-as szerződésnek akart érvényt szerezni, azaz „a kardja által elfoglalt országot János nyomorult királynak” átadni.²⁷ Az 1529-es fethnámében célként a Németország (Alamán) ellen indított hadjárat szerepel.²⁸ A szultán hadjáratával egyrészt a János-féle magyar vazallus királyságot akarta létrehozni, másrészt a Németország királyának tekintett Ferdinándot saját országában (Ausztria) megtámadni. Szulejmán Mohács mezején találkozott vazallusával, akiről a fethnámében azt említi meg, hogy „szultáni trónom zsámolyát megcsókolván, padisahi kegyelemben részesítettem ... s neki adományoztam Magyarország királyságát.”²⁹ A mohácsi személyes találkozó (augusztus 18.) szentesítette, erősítette meg a János követével kötött 1528-as szerződést. János alávetettségét jelezte az is, hogy köteles volt hűbérurához menni a szultáni táborba.³⁰ Ugyanezt jelképezte a nevezetes kézcsók is, amely azonban — tekintve, hogy a szultán a többi uralkodó fölé helyezte magát, mint a dār al-Islām ura — inkább számított kitüntetésnek a vazallus uralkodó számára a török protokoll szerint, mintsem megalázó gesztusnak.³¹ Adófizetésről feltehetően továbbra sem esett szó,³² igaz, hogy János egyelőre nem is rendelkezett országával, az még Ferdinánd birtokában volt. A szultán könnyűszerrel foglalta el a magárahagyott Budát, s átadta Jánosnak. A fethnámé érdekesen indokolja ezt. Eszerint „a vár ... elfoglaltatott; de mivel a közte és a műszülmán birodalom között levő óriási távolság miatt nem lehetett közvetlenül birtokba venni és őrséggel ellátni; s továbbá mivel a Magyarország irányában régóta tanúsított fejedelmi kegyemnél fogva a magyar királyságot már a nevezett Jánosnak ajándékoztam volt: legmagasabb parancsomból ezt a várat is ő vette birtokába, miután kötelezte magát, hogy állami kincstáram részére adót fizet.”³³ A fethnámé tehát a Buda (azaz voltaképpen Magyarország) közvetlen megzárásától való lemondást egyrészt katonai tényezővel (a nagy távolság miatt meg-

²⁵ *Török történetírók* I. 385—386; a fethnáméhoz hasonlóan ír FERDI, *Török történetírók* II. 76.; helyes sorrendben írja le az eseményeket LUTFI, *Török történetírók* II. 19.

²⁶ SZALAY L.: Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században. Pest, 1859. 129—138.; THURY 1893. 574—575.; SZÁNTÓ I.: Magyarország népeinek harca a török hódítók ellen 1526—1541. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. Tomus LXI. Szeged, 1977 (a továbbiakban: SZÁNTÓ 1977). 37—38, 115—116. o. 236. jegyz. „Nullam aliam viam haberi posse censerem quam si rex vester cederet Buda et Hungaria quo facto nos deinde cum eo de Germania (kiemelés tőlem—T. S. L.) tractaremus...” (Ibrahim nagyvezír mondta Ferdinánd követének).

²⁷ KARÁCSON 1914. 30.

²⁸ *Török történetírók* I. 389.; FERDI szerint (*Török történetírók* II. 82.) az volt a padisah szándéka, „hogy Németország királyát, az átkozott Ferendust megfenyítse.”; DZSELÁLZÁDE MUSZTAFÁ szerint (*Török történetírók* II. 175.) Bécs volt a célpont.

²⁹ *Török történetírók* I. 387.

³⁰ KARÁCSON 1914. 30.

³¹ A kézcsókra I. *Török történetírók* I. 331—332. (*Szulejmán naplói*); II. 21. (LUTFI); II. 81. (FERDI); II. 178. (DZSELÁLZÁDE MUSZTAFÁ); megalázkodásként, de „a magyar nép érdekében” tett cselekedetként értelmezi PERJÉS 1979. 193—194.; kitüntetésként értékeli MATUZ, J.: i. m. 42. o. 34. jegyz.

³² Szulejmán egyoldalú ígéreteit említi SZERÉMI GYÖRGY: Magyarország romlásáról. Fördította JUHÁSZ L. Bp., 1961. 190, 200.; arra, hogy a magyar források kifejezetten tagadják az adófizetést, I. PERJÉS 1979. 193, 195, 199. Ő az 1528-as szerződéssel vetette össze Szulejmán mohácsi ígéreteit.; a török források némelyike említi adófizetést, LUTFI szerint (*Török történetírók* II. 19, 21—22) János már követe útján is ígért adót, FERDI (Uo. 81.) itt említi először.

³³ *Török történetírók* I. 389.

tartása nehéz — vö. „hatósugár”), másrészt politikai tényezővel (János éppen a mohácsi mezőn elismert vazallus királysága) magyarázza. Buda valóban messze esett Isztambultól, sőt még az 1521-ben elfoglalt, az iszlám birodalom határánál levő Belgrádtól is. Még inkább távolinak tűnhetett 1526-ban, amikor először jártak török csapatok Budán. 1529-ben már kiderült, hogy még a távolabbi Bécs is képesek elérni, bár elfoglalni már nem tudták. A politikai szempont még súlyosabban esett latba; Ferdinánd „beavatkozása” azt a veszélyt rejtette magában, hogy a török birodalomhoz tartozónak tekintett Magyarország az 1528-as szerződés ellenére nem vazallus ország, hanem újra ellenséges terület (dār al-harb) lesz.³⁴ *A katonai és politikai szempontok együttesen tehát János vazallus királysága mellett szóltak.* Szapolyai Jánost szeptember 14-én a szegbányasi trónra ültette, majd a szultántól visszakapta később a koronát is. Az intronizációval megtörtént a vazallus uralkodó beiktatása.³⁵ 1529-től Magyarország de iure és de facto a török birodalomhoz tartozó vazallus királyságnak számított.

A vazallusi státussal kapcsolatban fel kell vetnünk az adófizetés problémáját. Az 1529-es és 1541-es fethnámék szerint János adófizetésre kötelezte magát Buda átadása után. Míg a külföldi szakirodalom — elsősorban persze a turkológusok — elfogadja ezt,³⁶ addig a magyar történettudomány jobbra tagadja ezt a lehetőséget.³⁷ Valószínű, hogy János valóban megígérte Szulejmánnak, hogy küld évi adót vagy ajándékot Buda átadása fejében. Szulejmán ezzel az *elhangzó ígérettel* valójában be is érte, hiszen nemösszecszerűen volt jelentős egy vazallus állam évi adója, hanem azért, mert hűbéri függésének elismerését jelentette. Valószínűnek tűnik, hogy 1541-ig a szultán nem is erőltette a tényleges évi adót.

Szulejmán Buda átadása, János trónraültetése után továbbvonult Bécs irányába. Újabb nézet szerint erre csak azért került sor, mert volt még idő a hadjárat idő végéig (október 26—Kászim napja), de „emögött már semmiféle magasabb katonai vagy politikai elgondolása sém rejtőzhetett.”³⁸ Ahogy azonban már említettük, a fethnámé alapján Szulejmán feltehető célja Ferdinánd országának megtámadása volt. Bécs ostromával kapcsolatban az is szerepel a fethnámében, hogy Ferdinánd serege szétoszlott, ő pedig megszökött, s a szultán hiába kerestette.³⁹ Szulejmán tehát Ferdinánd legyőzésére, sőt talán elfogására is törekedett. Ez azonban nem sikerült, sőt Bécs bevétele is elmaradt. A Ferdinánd ellen vezetett 1529-es hadjárat annyiban hasonló a II. Lajos elleni 1526. évi háborúhoz, hogy mindkettőben Szulejmán ellenfele „megbüntetése” céljából *fővárosát el akarta foglalni, őt magát pedig elfogni szándékozott.* Szulejmán tehát — akárcsak 1526-ban II. Lajos esetében — vazallításra akarta kényszeríteni Ferdinándot, de nem a Jánosnak már átadott Magyarorszáért, hanem Ausztriáért. *A szulejmáni koncepció lényege 1529-ben tehát nemcsak János uralmának biztosítása, hanem egy új ország meghódítása is.* Megvalósulása esetén Ausztria is vazallus orszákként kapcsolódott volna a török birodalomhoz.⁴⁰ A hatósugár (Bécs

³⁴ Erre a veszélyre l. MATÚZ, J.: i. m. 44.

³⁵ *Török történetírók* I. 335. (*Szulejmán naplói*); II. 180. (DZSELÁLZÁDE MUSZTAFÁ); SZERÉMI, 194.; DANISMEND, I. H.: *Izahli Osmanli Tarihi Kronolojisi*. 2. Istanbul, 1948. 134—135.; a korona visszaadása október végén történt, ekkor újabb kézcsókra került sor, l. *Török történetírók* I. 343, 391.

³⁶ Pl. INALCIK 1970. 325.; INALCIK 1973. 35.

³⁷ THÚRY 1893. 573, 577—578.; PERJÉS 1979. 193, 195.

³⁸ RÁZSÓ 1973. 677.; l. még SZÁNTÓ 1977. 40.

³⁹ *Török történetírók* I. 390—391.; l. még I. 341. (*Szulejmán naplói*) Eszerint akkor hagyták abba az ostromot, „mihelyst a padisahnak tudomására jutott, hogy Ferandus király nincs a várban...”; l. még II. 82—83. (FERDI).

⁴⁰ PERJÉS szerint Szulejmán csak a Magyarországról való lemondásra akarta kényszeríteni Bécs ostromával Ferdinándot, vö. PERJÉS 1979. 204.; Bécs meghódítása esetén Magyarország annak-

ostromára nagyon kevés idő jutott), az erőviszonyok (a Habsburg-birodalom jóval erősebb ellenfélnek bizonyult, mint Magyarország) következtében megghiúsultak ezek az elképzelések. Ferdinánd komolyan veszélyeztetni tudta a János-féle vazallus királyságot, s ezért János halála után, 1541-ben Szulejmán újabb rendezésre kényszerült. János fiának, a kiskorú János Zsigmondnak juttatta hűbéres fejedelemségként Erdélyt, ő pedig közvetlenül birtokba vette Budát (dār al-Islámként). 1547-ben pedig adófizetés fejében elismerte Ferdinánd jogát Magyarország általa birtokolt, nyugati és északi részeire.

Végezetül válaszolnunk kell arra a kérdésre, hogy a „szulejmáni ajánlat” vagy pedig a „szakaszos hódítás” elmélete tükrözi-e hűen a szultán magyarországi terveit. A „szulejmáni ajánlat” hipotéziséből helytállónak tartjuk azt a megállapítást, hogy a szultán vazallus királyságot akart Magyarországon. Az elnevezést viszont nem tartjuk szerencsésnek, hiszen Szapolyai János fordult a szultánhoz, s ő ajánlotta fel a segítség fejében országát. János király ezzel az ajánlattal — igaz, hogy saját, nem pedig az ország érdekében — egy időre megmentette Magyarországot az 1541-ben végülis bekövetkező részleges annexiótól. Az elmélet hibája továbbá, hogy a szultán nem szabott valójában olyan feltételeket, amelyeket Perjés Géza említ. Szulejmán megkövetelte Jánostól a vazallusként való engedelmeskedést, hódolást; s elvárta tőle, hogy adót ajánljon fel. Mivel Ferdinánd János ellensége volt, a szultánnak nem kellett külön kikötni, hogy a magyar király Habsburg-ellenes külpolitikát folytasson. Végezetül azzal sem értünk egyet, hogy Szulejmán defenzív céllal ütközőállammá akarta volna tenni Magyarországot.⁴¹ A csúcspontján levő oszmán birodalom éppenhogy *offenzív politikát* folytatott, ahogy azt az új vazallus állam(ok) létesítésének terve és részben megvalósított gyakorlata mutatja is.

A „szakaszos hódítás” elmélete arra a tényre támaszkodhat, hogy 1541-ben Szulejmán valóban elfoglalta Budát. Miután azonban 1526-ban és 1529-ben is a szultán birtokában volt a magyar főváros, s lemondott róla, illetőleg a második alkalommal átengedte Jánosnak; bizonyosra vehető, hogy Szulejmán nem gondolt arra, hogy több fázisban hódítsa meg Magyarországot. A forrásokból kitűnik, hogy a *török vezetés a mindenkori politikai és katonai helyzethez alkalmazkodott*, s a legmegfelelőbbnek tűnő megoldást választotta. 1526 és 1540 között a vazallus királyság megvalósítható elképzelésnek tűnt, 1541-re a politikai feltételek annyiban hátrányosan változtak a török szempontjából, hogy az ország egy részének megszállását szükségessé tették.⁴² Ez azonban nem „előre elgondolt modell” alapján történt. Közvetve bizonyítja ezt az is, hogy az oszmán birodalomban voltak tartósan vazallusi függésben levő területek, amelyeket a török nem kebelezett be (pl. Havasalföld, Moldva, Krími Kánság; később Erdély stb.). Hasonlóképpen voltak olyan területek is, ahol a vazallusi fázis maradt ki, közvetlen birtokbavételre került sor (pl. Egyiptom, Szíria, Ciprus stb.)⁴³

tálását tételezte fel SZAKÁLY 1975. 122—123.; Ferdinánd kiszorítása vagy a további nyugati terjeszkedés lehetett a cél, vö. SINKOVICS I, Magyarország története tíz kötetben. III/1—2. (1526—1686). Főszerk. PACH Zs. P. Bp., 1985. 189, 192.; I. még 38. jegyz.

⁴¹ Az ütközőállamra I. még SUGAR, P. F.: i. m. 70.; PITCHER, D. B. szerint (An Historical Geography of the Ottoman Empire from Earliest Times to the End of the Sixteenth Century. Leiden 1972. 130.) a vazallusság a hódítás évszázadaiban az első szakaszt jelenti, a bomlás évszázadaiban pedig ütközőállam lesz.

⁴² Vö. 2. jegyzet; álláspontunkhoz legközelebb áll MATÚZ, J.: i. m. 42—43. illetve RÁZSÓ GY.: A Habsburg-birodalom politikai és katonai törekvései Magyarországon Mohács időszakában. In: Mohács 1986. 148.

⁴³ Az oszmán birodalom vazallusaira és a közvetlenül meghódított területekre (vilájetekre) I. PITCHER, D. B.: i. m. 126—134.

A szakaszos hódítást tehát inkább csak katonai és politikai feltételektől függő *tendenciának*, s nem pedig kivételt nem ismerő törvényszerűségnek tekinthetjük.

Véleményünk szerint mindkét elmélet némiképpen merően, egyoldalúan értelmezi a szulejmáni politikát. A török vezetés kevésbé tudatosan, inkább a pillanatnyi helyzethez alkalmazkodva döntött Magyarország státusának kérdésében. A szultán csak ahhoz ragaszkodott, hogy az ország megmaradjon az oszmán birodalmon belül.

S. L. Tóth

REMARQUES SUR LA „PROPOSITION DE SOLIMAN“

(La politique de la Porte ottomane en Hongrie, 1526—1529)

Après sa victoire de Mohács, le sultan Soliman 1er a considéré du chef du sabre la Hongrie comme sa propriété. Entre l'automne de 1526 et le début de 1528, la Porte était dans l'expectative, ne tranchait pas dans la question comment attribuer le royaume hongrois à l'empire ottoman: en tant que pays vassal (dār al-'ahd) ou bien en tant que pays directement annexé (dār al-Islām). Après la mort de Louis II, l'administration turque a accepté les offres de service de János Szapolyai, d'entre les deux rois, banni par Ferdinand Habsbourg à l'automne de 1527. Le traité du février 1528 (ahdnâme), puis la rencontre de János et de Soliman à Mohács au cours de l'été de 1529, la remise de Buda à János et l'avènement au trône du roi de Hongrie ont signifié que la Hongrie se joindrait à l'empire ottoman comme royaume vassal. Avec l'occupation de Vienne, le sultan a voulu rendre vassal Ferdinand de même que son pays, mais le siège n'avait pas réussi. Selon l'opinion de l'auteur, la „proposition de Soliman“ et la théorie de la „conquête par stades“ interprètent rigide-ment la politique de Soliman. Le programme de l'administration turque s'est toujours adapté à la situation politique et militaire actuelle. Le sultan ne tenait qu'à ce que la Hongrie conquise reste en quelque forme une région de l'empire ottoman.

Ш. Л. Том

К ВОПРОСУ О «ПРЕДЛОЖЕНИИ СУЛЕЙМАНА»

(Политика Османской Порты в Венгрии, 1526—1529 гг.)

После победы под Мохачем султан Сулейман I считал Венгрию своей собственностью на правах меча. С осени 1526 г. до начала 1528 г. Порта заняла выжидательную позицию, не решила вопрос о том, присоединить ли Венгрию как вассальную (dār al-'ahd) или непосредственно аннексированную (dār al-Islām) страну. После смерти Лайоша II османское руководство из двух королей приняло предложение Яноша Заполья, которого Фердинанд Габсбургский прогнал осенью 1527 г. Договор (ahdnâme), заключенный в феврале 1528 г., затем встреча Яноша и Сулеймана летом 1529 г. в Мохяче и передача Буды Яношу, т.е. выдвижение на престол венгерского короля означали, что Венгрия присоединяется к Османской империи в качестве вассального королевства. Путем взятия Вены султан хотел превратить Фердинанда и его страну в своего вассала, но осада была неудачной. По мнению автора в теориях «сулейманского предложения» и «стадионального завоевания» одинаково отсутствует гибкость понимания политики Сулеймана. Османское руководство разработало свою программу всегда в соответствии с актуальным политическим и военным положением. Султан настаивал только на том, чтобы завоеванная Венгрия осталась в какой-либо форме частью османской империи.